BK BIRLA CENTRE FOR EDUCATION

SARALA BIRLA GROUP OF SCHOOLS
SENIOR SECONDARY| CO-ED DAY CUM BOYS' RESIDENTIAL SCHOOL

MID-TERM EXAMINATION 2023-24

SANSKRIT (119)

MARKING SCHEME

Class : IX   Duration : 3 Hrs
Date : 18.10.2023   Max. Marks : **80**
Admission No.:   Roll No.:

सामान्य निर्देश –
- इस प्रश्न पत्र में चार खंड दिए गए है
- चारों खंड़ों के प्रश्नों के उत्तर निर्देशानुसार दीजिए।
- प्रथम खंड अपठितबोध एवं द्वितीय खंड व्याकरणाधारित हैं।
- तृतीयखंड पाठ्यपुस्तकाधारित और चतुर्थ खंड लेखनााधारित हैं।
- यथा संभव प्रश्नों के उत्तर क्रम से दें।

'क' भागः

अपठितावबोधनम् (10 अंकात्मकः)

प्रश्न 1 गद्यांशं पठित्वा अधः दत्तानां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत –

(नीचे लिखे गद्यांश को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर दीजिए)

अधुना सम्पूर्णे भारतदेशे प्रदूषणम् एका गभीरा समस्या अस्ति। प्रदूषणस्य त्रयः प्रकाराः सन्ति। जलप्रदूषणं, वायुप्रदूषणं, ध्वनिप्रदूषणम् च। वर्तमानभारते जनाः सुखसुविधा–साधनसम्पन्न जीवनं जीवितुम् इच्छन्ति। एतस्य कृते ते निर्भीकाः भूत्वा प्रकृत्याः उपरि अत्याचारं कुर्वन्ति। जनाः वृक्षारोपणं तु न कुर्वन्ति किन्तु वृक्षाणां कर्तनं अवश्यम् एव कुर्वन्ति। यंत्रागाराणां निर्माणं तीव्रगत्या भवति। वाहनानां संख्या अपि प्रतिदिनं वर्धिता भवति। एतेभ्यः यंत्रागारेभ्यः वाहनेभ्यः च निर्गताः विषयुक्ताः पदार्थाः, धूमाः, ध्वनयः च सम्पूर्णं वातावरणं प्रदूषयन्ति। एतस्मात् प्रदूषणात् बालाः, वृद्धाः, युवकाः, युवतयः च रोगग्रस्ताः भवन्ति। समयात् पूर्वम् एव मृत्युं प्राप्नुवन्ति।एतस्याः समस्यायाः समाधानं वयम मिलित्वा एव कर्तुं शक्नुमः। तर्हि चलन्तु संकल्पं कुर्मः 'सर्वे भवन्तु सुखिनः'।

(क) एकपदेन उत्तरत – (प्रश्नद्वयं) (2)
(1) यंत्रागाराणां
(2) नागरिकाः
(3) प्रदूषणम्

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –(प्रश्नद्वयं) (4)
(1) वर्तमानभारते जनाः सुखसुविधा–साधनसम्पन्न जीवनं जीवितुम् इच्छन्ति।
(2) एतेभ्यः यंत्रागारेभ्यः वाहनेभ्यः च निर्गताः विषयुक्ताः पदार्थाः, धूमाः, ध्वनयः च सम्पूर्णं वातावरणं प्रदूषयन्ति।
(3) एतस्मात् प्रदूषणात् बालाः, वृद्धाः, युवकाः, युवतयः च रोगग्रस्ताः भवन्ति।

(ग) निदेशानुसारं उत्तरत – (4)
(1) (क) लट्
(2) (घ) प्राणप्रदूषणम्
(3) (ग) ध्वनिप्रदूषणम
(4) (ख) सर्वे मिलित्वा

'क' भागः

रचनात्मकं कार्यम् (15 अंकात्मकः)

प्रश्न 2 रुप्यकाणि याचनार्थं पितरं प्रतिपत्रं मंजूषायां दत्तैः शब्दैः सहायतया प्रपूरयत् – (5)

(दिए शब्दों की सहायता से रुपयों के लिए पिता को पत्र लिखिए।)

श्रवणः / प्रतिभा
छात्रावासः
पुणे नगरम्
दिनांकः – 18.10.2023

आदरणीय पिताश्री
सादरं प्रणमामि,

अहम् अत्र **कुशलः** अस्मि, आशा अस्ति यत् तत्रापि कुशलता **भवेत्**। मम प्रथम सत्रस्य **परीक्षा** अद्य एव समाप्ता जाता। मम उत्तरपत्रकाणि **उत्तमानि** जातानि। परक्षाफलं **सप्ताहानन्तरम्** आगमिष्यति। विद्यालय द्वारा एका शैक्षणिकयात्रा आयोजिता अस्ति। वयं **सूर्यमंदिरम्** दृष्टुम काणार्क नगरं गमिष्यामः। चत्वारः शिक्षकाः अपि अस्माभिः सह गमिष्यन्ति। यात्राव्ययरूपेण **पंचसहस्र** रुप्यकाणां आवश्यकता अस्ति। अतः भवान् अनुमतिसहितं पंचसहस्र रूप्यकाणि **प्रेषयितुं** कृपां करोतु।

पितामहं, मातामहं, मातरं च **प्रणमामि**, भगिन्यै प्रगाढं स्नेहं।

भवतः अनुमत्याः प्रतीक्षायाम्

भवदीयं सुपुत्रः / सुपुत्री
श्रवणः / प्रतिभा

प्रश्न 3 प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मंजूषायां प्रदत्तानां शब्दानां सहायतया पंच वाक्यानि संस्कृतेन रचयत – (5)

(चित्र को देखकर शब्दों की सहायता से पाँच वाक्य लिखिए)

1, चित्रम् ग्रामस्य अस्ति।
2, ग्रामे चत्वारः वृक्षाः सन्ति।
3, पृष्ठभागे पर्वताः सन्ति।
4, चित्रे काकः घटात् जलं पिबति।
5, बालिका गृहं गच्छति,

अथवा

निम्नलिखितविषयम् अधिकृत्य मंजूषायां दत्तानां शब्दानां साहाय्येन पंचवाक्यैः अनुच्छेदं लिखत –

(कोष्टक मे दिए शब्दों की सहायता से दिए विषय पर लगभग पाँच वाक्य में अनुच्छेद लिखिए)

विषयः – 'संस्कृत भाषा'

मंजूषा
भारतं अस्माकं मातृभूमिः अस्ति। भारतस्य भाषासंस्कृत्याः रक्षणम् अस्माकं धर्मः अस्ति। समग्रे विश्वे भारतस्य संस्कृतिः अग्रणीया अस्ति। भारतस्य अतिथपरंपरा विश्वं शिक्षयति। भारतस्य उन्नतिः अस्माकं उन्नतिः अस्ति।

प्रश्न 4 अधोलिखितां कथां मंजूषायां दत्तैः शब्दैः प्रपूरयत – (5)

(दिए गए शब्दों की सहायता से कथा की पूर्ति कीजिए)

एकस्मिन् वने एकः **सिंहः** न्यवसत्। तस्मिन् एव वने एकः **मूषको** अपि न्यवसत्। एकदा सिंहः शयानः आसीत् तदा मूषकः सिंहस्य उपरि **धावनं** अकरोत्। सिंहस्य निद्रा **भग्ना** अभवत्। सिंहेन मूषकं हस्तेन गृहीतः। मूषकः न्यवेदयत – तात! **क्षमां** करोतु, त्यजतु मां। अहं कार्यकाले भवतः **सहायं** करिष्यामि। सिंहः तं मूषकम् अत्यजत्। किंचित कालानन्तरं सिंहः जाले पतितः। तदा मूषकः आगत्य तं जालं **अकर्तयत्** । एवं लघु मूषकः सिंहस्य सहायं कृतवान्।

शिक्षा – कार्यकाले **लघुजीवः** अपि यहायकः भवितुम् अर्हति

अथवा

रिक्तस्थानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं प्रपूरयत –

(दिए गए शब्दों की सहायता से संवाद की पूर्ति कीजिए)

अध्यापकः – पुत्र **रमेश!** त्वं ह्यः किमर्थं **अनुपस्थितः** आसीत् ?

रमेशः – आचार्य ! अहं **विवाहकार्यक्रमे** गतवान् अतः अनुस्थितः आसम्।

अध्यापकः – कस्य विवाहः आसीत् ?

रमेशः – मम **मातुलस्य** पुत्र्याः विवाहः आसीत्।

अध्यापकः – कस्मिन् नगरे **कार्यक्रमः** आसीत् ?

रमेशः – महोदय! कार्यक्रमः **दिल्लीनगरे** आसीत्।

अध्यापकः – सुन्दरम्, किन्तु अग्रिममासे भवतः **परीक्षा** अस्ति अतः कुत्रापि न गन्तव्यम्।

रमेशः – आम्, आचार्य! अग्रे अहे प्रतिदिनं **अनुपस्थितः** भविष्यामि।

अध्यापकः – अतिउत्तमम्। **परीक्षायै** शुभकामनाः

रमेशः – **धन्यवादः** आचार्य!, सादरं प्रणमामि।

'ग' भागः

अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (25 अंकात्मकः)

प्रश्न 5 निर्देशानुसारम् उचितम् उत्तरम् चिनुत – **(12)**

(निर्देश के अनुसार उचित उत्तर का चयन कीजिए)

(1) (क) दीर्घ सन्धिः

(2) (ख) गुण सन्धिः

(3) (ग) इत्यादिः

(4) (ग) पौ+अनम्

(5) (ख) प्रखरति

(6) (ग) दुर्

(7) (घ) सर्वे

(8) (ख) दृष्ट्वा

(9) (ख) पठितुम्

(10) (ख) अवगम्य

(11) (घ) तदा

(12) (क) अत्र

प्रश्न 6 दत्तानां समयांकानां संस्कृतपदैः दिनचर्यां पूरयत – **(3)**

(दिए गए समय को संस्कृत पद में लिखिए)

(1) अहं प्रातः (5:00) **पंच**वादने जागरणं करोमि।

(2) प्रातः (5:30) **सार्धपंच**वादने योगाभ्यासं करोमि।

(3) प्रातः (7:00) **सप्त**वादने स्नानादिकं करोमि।

(4) अहं (8:00) **अष्ट**वादने विद्यालयं गच्छामि।

(5) अहं (2:00) **द्वि**वादने भोजनं करोमि।

(6) अहं (4:00) **चतुर्वादने** प्रतिदिनं खेलामि।

प्रश्न 7 अधोदत्तेषु धातुरूपेषु कस्यचिद् एकस्य धातुरूपस्य लेखनं करोतु – **(3)**

(दिए गए धातुरूपों में से किसी एक धातुरूप का लेखन कीजिए)

(1) **अस्** धातुः लङ्लकारः आज्ञार्थक

आसीत्	**आस्ताम्**	**आसन्**
आसीः	**आस्तम्**	**आस्त**
आसम्	**आस्व**	**आस्म**

(2) **स्था** धातुः लृट्लकारः भविष्यत् कालः

स्थास्यति	**स्थास्यतः**	**स्थास्यन्ति**
स्थास्यसि	**स्थास्यथः**	**स्थास्यथ**
स्थास्यामि	**स्थास्यावः**	**स्थास्यामः**

(3) **पच्** धातुः लोट्लकारः भूतकालः

पचतु	**पचताम्**	**पचन्तु**
पच	**पचतम्**	**पचत**
पचानि	**पचाव**	**पचाम**

प्रश्न 08 अधोदत्तेषु शब्दरूपेषु कस्यचिद् एकस्य शब्दरूपस्य लेखनं करोतु – **(4)**

(दिए गए शब्दरूपों में से किसी एक शब्दरूप का लेखन कीजिए)

(1) इकारान्तः पुल्लिंगः पति शब्दः

पतिः	**पती**	**पतयः**
पतिम्	**पती**	**पतीन्**
पतिना	**पतिभ्याम्**	**पतिभिः**
पतये	**पतिभ्याम्**	**पतिभ्यः**
पत्युः	**पतिभ्याम्**	**पतिभ्यः**
पत्युः	**पत्योः**	**पतीनाम्**
पत्यौ	**पत्योः**	**पतिषु**
हे पते!	**हे पती!**	**हे पतयः!**

(2) किम् पुल्लिंगः प्रश्नवाचकः सर्वनाम् शब्दः

कः	**कौ**	**के**
कम्	**कौ**	**कान्**
केन	**काभ्याम्**	**कैः**
कस्मै	**काभ्याम्**	**केभ्यः**
कस्मात्	**काभ्याम्**	**केभ्यः**
कस्य	**कयोः**	**केषाम्**
कस्मिन्	**कयोः**	**केषु**

(3) ईकारान्त् स्त्रीलिंगः नदी शब्दः

नदी	**नद्यौ**	**नद्यः**
नदीम्	**नद्यौ**	**पतीन्**
नद्या	**नदीभ्याम्**	**नदीः**
नद्यै	**नदीभ्याम्**	**नदीभ्यः**
नद्या	**नदीभ्याम्**	**नदीभ्यः**

नद्या	**नद्योः**	**नदीनाम्**
नद्याम्	**नद्योः**	**नदीषु**
हे नदि!	**हे नद्यौ!**	**हे नद्यः!**

प्रश्न 9 अधोदत्तानां वाक्याानां शुद्धिं करोतु – (3)

(दिए गए वाक्यों की शुद्धि कीजिए)

(1) छात्राः पाठं **पठन्ति।**

(2) अध्यापकौ छात्रान् **पाठयतः**।

(3) अहं मातापितरं **प्रणमामि।**

(4) वयं गीतं **गायामः**।

(5) अहं मुखेन श्लोकं **गायामि।**

(6) राम**स्य** पिता दशरथः आसीत्।

खण्ड घ पठितावबोधनम् (30 अंकात्मकः)

प्रश्न 10 अधोलिखितं पठितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराय उचितं पदं चिनुत – (5)

(निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उचित उत्तर का चयन कीजिए)

(1) (घ) विनम्रा मनोहरा

(2) (ग) सूर्यातपे तण्डुलान् खगेभ्यो रक्ष।

(3) (घ) सूर्योदयात्प्राग्

(4) (ख) किंचित् कालादनन्तरम्

(5) (क) एका निर्धना वृद्धा स्त्री

प्रश्न 11 अधोलिखितं पठितं पद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराय उचितं पदं चिनुत – (5)

(निम्नलिखित पद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उचित उत्तर का चयन कीजिए)

(1) (क) नद्यः

(2) (ख) वृक्षाः

(3) (घ) मेघाः

(4) (क) परोपकाराय

(5) (घ) सुभाषितरत्नभाण्डागारम्

प्रश्न 12 अधोलिखितं पठितं नाट्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराय उचितं पदं चिनुत – (5)

(निम्नलिखित नाट्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उचित उत्तर का चयन कीजिए)

(1) (ख) मोदकानाम्

(2) (क) चन्दनः

(3) (घ) सर्वाभिः

(4) (घ) विश्वनाथमंदिरम्

(5) (ग) सप्ताहान्ते

प्रश्न 13 रेखांकितानां शब्दानाम् उचितं अर्थं चित्वा लिखत – (2)

(रेखांकित शब्दों के उचित अर्थ चुनकर लिखिए)

(1) (घ) स्वर्णवर्णस्य काकः

(2) (ग) चरित्रम्

प्रश्न 14 अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत – (प्रश्नत्रयं) **(3)**

(निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर दीजिए) **(कोई तीन)**

(1) कविः वाणीं किं कथयति ?

(2) स्वर्णमयं

(3) चन्दनः

(4) आत्मनः

प्रश्न 15 रेखांकितान् शब्दान् आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत – **(4)**

(रेखांकित शब्दों के आधार पर प्रश्ननिर्माण कीजिए)

(1) मल्लिका **काभिः** सह धर्मयात्रायै गच्छति ?

(2) चन्दनः दुग्धदोहनं कृत्वा एव **कस्य** प्रबंधम् अकरोत् ?

(3) ग्रामे **का** न्यवसत ?

(4) लुब्धा वृद्धा **कस्य** रहस्यमभिज्ञातवती ?

प्रश्न 16 अधोदत्तस्य श्लोकस्य अन्वयः (संस्कृतार्थः) लिखत – **(2)**

(नीचे लिखे श्लोक का अन्वय अर्थात संस्कृत अर्थ लिखिए)

अन्वयः – सर्वे जन्तवः प्रियवाक्यप्रदानेन तुष्यन्ति।
तस्मात् तदेव वक्तव्यं, वचने दरिद्रता का।

प्रश्न 17 अधोदत्तायाः कथायाः पूर्तिः मंजूषायां दत्तैः पदैः करातु – **(4)**

(दिए गए शब्दों की सहायता से कथा की पूर्ति कीजिए)

पुरा कस्मिश्चिद् ग्रामे एका निर्धना वृद्धा स्त्री न्यवसत्। तस्याः च एका दुहिता विनम्रा **मनोहरा** चासीत्। एकदा माता स्थाल्यां **तण्डुलान्** निक्षिप्य पुत्रीम् आदिशत्। सूर्यातपे तण्डुलान् खगेभ्यो रक्ष। , किंचित् **कालादनन्तरम्** एको विचित्राः काकः समुड्डीय तस्याः समीपम् अगच्छत्। नैतादृशः स्वर्णपक्षो रजतचंचुः स्वर्णकाकस्तया पूर्वं दृष्टः। तं तण्डुलान् खादन्तं हसन्तंच विलोक्य **बालिका** रोदितुमारब्धा। तं निवारयन्ती सा प्रार्थयत् – तण्डुलान् मा भक्षय। मदीया माता अतीव **निर्धना** वर्तते। , स्वर्णपक्षः काकः प्रोवाच, मा शुचः। सूर्योदयात्प्राग् **ग्रामाद्बहिः** पिप्पलवृक्षमनु त्वया आगन्तव्यम्। अहं तुभ्यं **तण्डुलमूल्यं** दास्यामि। , प्रहर्षिता बालिका **निद्रामपि** न लेभे।

—————————— इतिश्रीः शुभं भूयात् । सफलो भव ।——————————